Romanoslavica XLV

DE CE IUBIM ORIGINALUL

Viorel ZAICU

În 2006, domnul Gabriel Liiceanu îşi expunea, în oficiosul de grup al „intelectualilor grei" („Cotidianul"), părerile despre editura pe care o conduce, spunând că aceasta iese în evidenţă prin calitatea textului şi a tipăriturii. Într-adevăr, coperţile cărţilor apărute la acea editură sunt mai atrăgătoare decât cele ale multor alte edituri din România. Ce este înăuntru însă nu poate oferi motive de mulţumire niciunui om care citeşte mai mult de trei, patru cărţi într-un an. Asupra calităţii textelor se pot pronunţa doar specialiştii, pentru fiecare categorie în parte. În fond, aici am intra deja într-o serie nesfârşită de probleme, mai ales dacă ne-am referi la literatură. Dar între scris şi tipărire se desfăşoară mai multe activităţi, şi la unele dintre acestea vreau să mă refer aici. Mă voi opri doar la două dintre ele: traducerea şi redactarea. Prima apare, desigur, doar în cazul textelor scrise în limbi străine. Cea de-a doua constituie cea mai importantă activitate editorială, presupune o mare răspundere şi cere o muncă pe măsură. Personal, mă îndoiesc că există în *toată* România atâţia redactori câţi se găsesc la o editură fruntaşă (într-un clasament alcătuit după criteriul numărului de volume publicate). Problema este însă generalizată. Editurile, mari şi mici, nu pot face faţă numărului de publicaţii la care se angajează şi, de foarte multe ori, nu ar putea face faţă nici dacă şi-ar restrânge serios pretenţiile numerice în privinţa apariţiilor editoriale.

Ricoeur spune că traducerea este o stare de fapt, spre deosebire de traductibilitate, care este o stare de drept. Dacă acceptăm acest lucru, atunci responsabilitatea traducătorului pentru starea de fapt creată este nediscutabilă. Probabil că nu este singurul responsabil, dar aceasta ar trebui să ne intereseze mai puţin – starea de fapt este cea care contează. Nu vreau să fac aici o filosofie a traducerii, o hermeneutică a fidelităţii şi a trădării în text şi context. Sunt totuşi câteva observaţii care ar trebui luate în seamă. Prima se referă la limbă (cea română, în cazul nostru). Traducătorul trebuie să stăpânească foarte bine limba în care *aduce* textul. Or, o persoană care uită să defragmenteze[1] paragrafe cu topică dubioasă chiar şi pentru limba de origine, face acorduri greşite, stâlceşte declinările şi, pe deasupra, face toate aceste lucruri sistematic,

[1] Îmi pare rău că trebuie să folosesc acest „barbarism" împrumutat din limbajul tehnologiei informatice, dar mi se pare foarte potrivit pentru exprimarea exactă a acţiunii pe care o desemnează. Defragmentarea este o operaţiune de reordonare a informaţiilor scrise pe un disc magnetic, astfel încât acestea să devină mai uşor de „citit".

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)

cred că nu stăpâneşte limba. Nu ştiu dacă anacolutul ar trebui pus exclusiv în seama traducătorului sau poate fi transferat pe seama lipsei de atenţie a redactorului. Probabil că o parte din vină o poartă şi acesta din urmă. Indiferent care ar fi cazul, cred că nu este permis ca anacolutul să ajungă la cititor, nici chiar dacă respectiva anomalie sintactică a fost prezentă în textul de la care s-a pornit.

A doua observaţie se referă la competenţa în domeniu. Nu cred că un „literat" poate traduce cu succes un text filosofic sau o carte de IT, şi nici că un economist (care ştie foarte bine engleza) poate traduce o lucrare de fizică. Dincolo de scăpările care distrug termeni tehnici cu o semnificaţie foarte importantă – până la urmă, aceşti termeni sunt întotdeauna *de găsit* –, lipsa de exerciţiu în domeniul respectiv, necunoaşterea paradigmelor, a specificităţii autorului sau, uneori, chiar a contextului în care a apărut lucrarea, conduc spre o traducere slabă, proastă sau chiar inutilizabilă (în cazul celor strict specializate). În România astfel de traduceri abundă.

Pot accepta că există excepţii, dar asta nu schimbă datele generale ale problemei. Ajung, astfel, la cea de-a treia observaţie: numărul traducătorilor capabili este mult mai mic decât cel al lucrărilor traduse în româneşte. Nu mă refer la cei care deţin un atestat[1], ci la cei care pot evita situaţia în care un cititor avizat are motive cât se poate de întemeiate să fie nemulţumit de calitatea traducerii. Creşterea explozivă a volumului de lucru a făcut ca în toate domeniile să pătrundă persoane mai puţin pregătite sau chiar incompetente. Mai mult, pentru că economia de piaţă acordă prioritate chestiunilor practice, traducerile „speciale" (de film sau de contracte economice, spre exemplu) au devenit mult mai bine plătite decât traducerile de carte. Asta nu înseamnă şi că sunt bune. Cred că nu sunt nici măcar *mai* bune. Traducerea reputatelor rapoarte de ţară emise de UE, ridicolă pe alocuri şi contradictorie faţă de textul original în suspect de multe cazuri, ne îndeamnă să nu fim foarte optimişti când ne gândim la varianta în română a *acquis*-ului comunitar, voluminos, ce e drept, dar tradus într-un timp care constituie un record negativ absolut şi la un nivel calitativ de la care e greu de crezut că respectivii traducători ar putea involua. Vorbind însă strict despre *carte*, observaţia că numărul traducerilor depăşeşte cu mult numărul traducătorilor care merită acest nume rămâne valabilă, iar situaţia pare greu de schimbat.

Cea de-a patra observaţie – şi ultima dintre cele care mi se par mai importante – este aceea că traducătorii profesionişti sunt pe cale de dispariţie, dacă nu chiar au dispărut. Presupunând totuşi că mai există, sunt extraordinar de puţini cei care au ca unică activitate profesională traducerea. Majoritatea traducătorilor unei edituri sunt colaboratori. Mulţi fac aceste traduceri pentru „un ban în plus", pentru a-şi încerca

[1] Am atestat de traducător de literatură, din engleză în română. Peste toate neajunsurile legate de modalitatea de testare (neafectată de apariţia calculatorului) şi de competenţa celor care corectează testele, mi se pare grăitor în privinţa seriozităţii acestui test şi a celor care l-au conceput şi îl administrează faptul că textul de „literatură engleză", pe lângă faptul că era complet stupid, nici nu era un original, ci o *traducere* în engleză dintr-un autor japonez.

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)

puterile sau pur şi simplu pentru a-şi vedea numele trecut în cât mai multe cărţi. (De altfel, cred că există o categorie de traduceri de care cititorul ar trebui să se ferească, dacă este cu putinţă: cele făcute de somităţi – profesori universitari, politicieni sau oameni „importanţi" în general. De obicei astfel de persoane nu au timp fizic pentru a depune efortul necesar unei traduceri decente şi, prin urmare, chiar dacă traducerea este făcută de ei – sau poate „mai ales dacă..." –, rezultatele satisfăcătoare sunt rare.) Or, munca de traducere fiind una foarte grea, chiar şi atunci când textul original este foarte slab (sau mai ales atunci), e nevoie şi de pasiune pentru a duce o întreprindere de gen la capăt în condiţii onorabile. Dar activitatea făcută cu pasiune dar remunerată nesemnificativ se numeşte *hobby*. Rezultă de aici că traducătorului îi trebuie o activitate „de bază". Nu mai am nici un comentariu de făcut la această observaţie.

O să mă refer, pe scurt, şi la situaţia redactorilor – mai exact, a celor care se ocupă de traduceri, chiar dacă nici situaţia celorlalţi nu este foarte diferită. Cred că cele patru observaţii făcute în cazul traducătorilor sunt valabile şi pentru ei, schimbând ceea ce este de schimbat. Activitatea lor este totuşi mai complexă decât cea a traducătorilor, cel puţin în anumite privinţe. Ar fi uşor să spun că e o muncă de CTC-ist şi să închei subiectul. Redactorul care depune o astfel de muncă este însă un redactor slab sau foarte slab. Un redactor nu trebuie să măsoare şi să verifice dacă „piesa" executată se înscrie în limitele de toleranţă admise pentru dimensiuni, culoare sau consistenţă. Dacă traducătorii *aduc* textul într-o limbă, redactorii îl *primesc*. Această primire nu se face mecanic, şi cu atât mai puţin *informatizat*. Ea presupune cunoştinţe despre cultura oaspetelui, abilităţi diplomatice necesare depăşirii crizelor mai mult sau mai puţin mărunte, exerciţiul necesar pentru a descoperi dintr-o aruncătură de ochi ce îi trebuie oaspetelui pentru a se instala mai confortabil şi, nu în ultimul rând, capacitatea de a lua decizii – uneori chiar şi decizii care pot părea lipsite de respect pentru oaspete, după cum se pot dovedi, mai apoi, foarte inspirate pentru necesităţile reale ale *şederii* acestuia. Chiar dacă toate acestea nu trebuie să-i fie străine nici *aducătorului*, celui care primeşte îi sunt absolut necesare, căci el este, în fapt, *primul* primitor. (Traducătorul i-a croit drum oaspetelui şi nu mai are energia necesară primirii sale.) Urmează popasul în mintea cititorului. Aici deja avem de-a face cu o primire de alt tip, în care posibilitatea modelării nu mai este prezentă. Dacă oaspeţii sunt stângaci, prost îmbrăcaţi sau necioplţi (cei nepoftiţi sunt excluşi, dat fiind că este atât de uşor să li se închidă poarta), gazda nu poate decât să pretindă că nu le observă defectele sau să manifeste toleranţă faţă de apucăturile nu tocmai potrivite – nu-i mai poate îmbuna, cu niciun chip.

Peter Sloterdijk îl citează, la începutul *Regulilor pentru parcul uman*[1], pe poetul Jean Paul: „cărţile sunt scrisori mai voluminoase adresate prietenilor". Ei bine, prietenii pot primi şi veşti proaste atunci când cei care mediază transmiterea acestora se dovedesc nepăsători sau nu sunt chemaţi să facă asta. Mai sunt câţiva redactori („de modă veche", îmi pare) care impun respect prin acribia cu care tratează textele care le cad în mână.

[1] Peter Sloterdijk, *Reguli pentru parcul uman*, Humanitas, 2003.

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)

Munca lor nu este o rutină. Ei tratează mici universuri (de veşti bune!) de care nu se plictisesc niciodată. Şi totuşi, judecând după volumele existente pe piaţă, aceştia formează astăzi o foarte restrânsă minoritate. Cum s-a ajuns aici? Poate nu au alcătuit niciodată o majoritate largă în România, dar cărţile traduse azi îmi par mult mai neprietenoase decât cele ale copilăriei. Dacă mă gândesc la cele citite în limbi străine, îmi par şi mai puţin prietenoase – o serie de veşti proaste sau o liotă de personaje grobiene cărora nici toleranţa desăvârşită nu le-ar putea ţine piept.

Care sunt motivele administrative reale pentru care o editură nu poate plăti un traducător şi un redactor pentru a „produce" o traducere *impecabilă* (acesta era termenul pe care domnul Liiceanu îl folosea – ilicit – referindu-se la apariţiile editoriale pe care încerca să şi le promoveze) nu mă interesează foarte mult. Cred că argumentul care apare cel mai des atunci când sunt puse în discuţie aceste subiecte este starea materială precară a societăţii în ansamblu, care împiedică vânzarea multor exemplare, ceea ce creşte costurile ş.a.m.d. Acesta este un argument fals, de genul celui cu care editorii de presă scuză conţinutul preponderent mizerabil al gazetelor, invocând „cererea publicului". Problemele de distribuţie şi alte „mici neajunsuri" cu specific românesc, chiar dacă există (şi, în bună măsură, sunt expresia iresponsabilităţii autorităţii politice – există oraşe de peste 10.000 de locuitori *fără librării* şi multe cărţi esenţiale din diverse domenii lipsesc chiar şi din bibliotecile universitare), nu reprezintă o scuză. De ce? Pentru că nu văd niciun motiv pentru care nu se pot tipări cărţi în condiţii mai puţin „impecabile" din punct de vedere al ambalajului pentru a spori calitatea conţinutului (dar nu pentru a scoate cărţi ieftine care nu au nicio valoare), după cum nu văd nici de ce anumite edituri şi librării investesc în marketingul necesar promovării (gonflării) unor cărţi lipsite de orice valoare – pe care piaţa „le cere" tocmai ca urmare a acţiunilor de marketing! –, neglijând investiţiile în capital uman real. Este un joc penibil într-o arenă a descreierării, tolerat – sau, mai bine spus, neglijat din iresponsabilitate şi incompetenţă – de cei care ar trebui să-l combată: autorităţile politic-administrative şi cele academice.

Sloganul capitalist „cererea creează oferta" este – să mă ierte propagandiştii de conjunctură – o mostră perfectă de barbarism *economicist*. Cererea rămâne cerere şi atunci când nu are nimic din ceea ce ar putea stimula o ofertă. Cărţile valoroase vor dăinui şi vor fi retipărite de-a lungul întregii istorii a umanităţii. *În timp*, tirajul lor va fi mult mai mare decât cel concentrat în particula imediatului. Este drept, un tiraj întins pe parcursul unui mileniu nu face nici cât un ac de păr pentru un editor care trăieşte cel mult o sută de ani şi are şansa de a se îmbogăţi doar în câţiva dintre aceştia. Poate tocmai de aceea se traduc pe bandă rulantă romane care vor reprezenta minuscule puncte de suspensie în istoria literaturii şi în unele domenii care nici măcar nu vor avea istorie (e.g. comunicarea şi relaţiile publice) apar lucrări penibile, care stârnesc doar interesul minţilor livide. Or, pentru că astfel de minţi sunt orientate exclusiv spre chestii goale (şi, pentru ele, tocmai de aceea răsunătoare) dar strălucitoare, nu înseamnă că şi *ceilalţi* trebuie să primească aşa ceva. Cred că mai sunt suficient de mulţi oameni care s-ar

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)

bucura mai mult de oaspeţi mai prost îmbrăcaţi care au ceva de spus decât de unii îmbrăcaţi ireproşabil dar incapabili de a oferi şi altceva decât un zâmbet tâmp. Şi apoi, ce lume ar fi aceea în care cei care creează binele şi frumosul la care majorităţile nu recurg decât în momente de criză sunt puşi (în cel mai bun caz) în rând cu farsori ordinari gata oricând să-şi fabrice munţi de aur doar pentru că au descoperit nemaipomenita reţetă a vânzării de flogiston şi ocazia „de neiertat" a unei mase de proşti dispuşi să cumpere? Probabil că un răspuns corect la această întrebare incomodă este acela că ar fi o lume similară celei încropite din parcele cumpărate pe lună – una a pustiului monoton.

Ajung acum la cartea care m-a făcut să scriu acest articol. Nu demult am cumpărat o carte apărută la editura Humanitas[1], una dintre cele „impecabile", după spusele directorului editurii. Nu vreau să se înţeleagă că atac editura sau pe vreunul dintre cei care au lucrat la această carte. Repet, această carte nu a făcut decât să-mi prilejuiască scrierea articolului. În locul ei putea fi o alta, de la o editură la fel de importantă şi tradusă de alte persoane, la fel de bine cotate. Am întâlnit cărţi cu un conţinut mult mai sărăcit de traducător şi de redactor, unele chiar ilizibile. Fiecare dintre ele a contribuit la cristalizarea opiniilor de faţă. Cartea cu pricina are o hârtie de calitate foarte bună, coperta este reuşită, iar broşarea, chiar dacă nu este perfectă, îţi conferă o anumită linişte atunci când întorci paginile. Are, aşadar, un ambalaj foarte bun. Titlul mi se pare neinspirat, pentru că are o altă semnificaţie decât originalul. *Mind* are cel puţin două alternative în română mult mai bune decât „spirit", care, în plus, poate deruta cititorul român familiarizat îndeobşte cu „spiritul american" ca „mod de a trăi, de a gândi". Or, sensul original în acest caz este „intelect" („minte", dacă vrem un termen mai popular, care, la plural, sugerează exact conceptul pe care îl viza autorul: „minţile americane"). Cred că singurul caz în care *mind* se traduce astfel este *state of mind* – „stare de spirit" –, dar nu este valabil aici, chiar dacă sintagma respectivă apare de câteva ori în cuprinsul cărţii. În plus, nu este vorba de o „criză", în sensul pe care îl percepem noi cel mai frecvent, acela de „perioadă dificilă", ci de o „îngustare", „strâmtorare", „îngrădire" sau chiar – dacă dorim un cititor siderat – „orbire". Sigur, „strâmtoarea" poate fi o criză, dar este în primul rând situaţia nedorită a *îngustării perspectivei*, la care se referă autorul şi care reiese şi din subtitlul lucrării. De altfel, am fost foarte surprins de acest titlu – şi nu cred că sunt singurul –, dându-mi seama că e celebra *The Closing…* abia după ce am citit schiţa biografică de pe dosul paginii de gardă. Subtitlul este şi el tarat de traducerea lui *failed* cu „trădare", ceea ce reprezintă o exagerare, pentru că din nou se face apel la un sens secundar minor al termenului românesc, la care cititorul are acces abia după ce parcurge întregul text. Nu este vorba de „trădare", cu sens de înşelăciune, ci de „abandon" sau, mai aproape de spiritul textului, „picare a testului", „ratare". Conţinutul s-a dovedit astfel dintru început

[1] Allan Bloom, *Criza spiritului american*, Humanitas, Bucureşti, 2006; traducere de Mona Antohi; redactor: Dragoş Dodu; corector: Elena Stuparu.

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)

faultativ. Mirarea mea nu a încetat să crească odată cu numărul paginilor. Scăpările abundă, erorile mai puţin pardonabile se succed frecvent, iar cele pur şi simplu inadmisibile nu sunt nici pe departe absente. O listă a acestora ar depăşi, probabil, dimensiunile *Introducerii*. Sigur, se poate spune că mă leg de chiţibuşuri. Recunosc, mi se întâmplă foarte des să zăbovesc asupra unui text mai mult decât trebuie, pentru a îndrepta mental anumite formulări. Dar nu cred că toţi fac asta. Unii sunt mulţumiţi pentru că „se înţelege" (deşi în multe cazuri se înţelege cu totul altceva), alţii nu bagă de seamă. Aş fi curios să aflu de la cei din prima categorie ce înţeleg din următorul exemplu, ales la întâmplare din textul românesc.

„Astfel, deschiderea a alungat zeităţile locale, lăsând doar o ţară mută, lipsită de sens. Nu există o experienţă imediată, senzorială a sensului naţiunii sau a proiectului său…"[1] „Thus, openness has driven out the local deities, leaving only the speechless, meaningless country. There is no immediate, sensual experience of the nation's meaning or its project…" spune originalul[2], unde „meaning" are sensul de „intenţie", „scop". „Sensul naţiunii" induce în eroare, lesne de înţeles de ce, iar „o ţară lipsită de sens" spune, totuşi, altceva decât „o ţară lipsită de orientare" (sau „o ţară lipsită de scop"). Asta fără să mai luăm în calcul traducerea lui „speachless" cu „mută". Dacă luate ca atare aceste fraze par inteligibile şi redate satisfăcător, ele îi apar ca fiind *lipsite de sens* unui cititor atent odată ce sunt puse în context – unul în care se vorbeşte de schimbare de orientare populară, „lăsarea maselor fără repere" (şi fără conştiinţa importanţei istorice naţionale).

Este drept, autorul nu avea o scriitură foarte comodă pentru cititor şi nici termenii în care a înţeles să-şi expună (obsesiv) motivul nu au fost aleşi prea fericit. Asta nu scuză însă lipsa de sens a unor paragrafe din traducere. Cartea este foarte importantă pentru aproape toate ştiinţele sociale. Va fi recomandată studenţilor (după ce, iniţial, a fost dedicată studenţilor de către autor) şi, fără îndoială, mulţi dintre aceştia o vor citi. Este cazul multor cărţi din domeniu, şi bănuiesc că nici în alte domenii situaţia nu este radical diferită. Este o carte ce face parte dintr-o categorie relativ slab reprezentată în mediul american contemporan: o carte *de idei*. Cărţile de acest gen apărute în Europa sunt mult mai puţin populare decât cele apărute în America. Poate din cauza faptului că sunt mult mai multe, sau poate doar pentru că marketingul are principii (şi chiar valori) diferite pe cele două continente. Purtarea textului pe drumul unei traduceri neadecvate şi primirea sa de către redactori nepricepuţi sau neatenţi face ca ideile să se piardă, iar textul să ajungă atât de şifonat la destinaţie încât legăturile sale cu originalul să fie greu sesizabile. Pe unii, astfel de situaţii îi fac să pornească în căutarea originalului. Cu timpul, mulţi devin oaspeţi ai textelor şi, oricât le-ar fi de greu, refuză să se mai întoarcă la poziţia de gazde, ştiind că nu au ce primi. Da, este o mişcare similară cu a migraţiei creierelor (în care se caută originalul unei stări de fapt după care societatea românească

[1] *Ibidem*, p. 60.
[2] *The Closing of the American Mind*, Simon & Schuster, 1987.

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)

pare să facă toate copiile greşite cu putinţă), cu deosebirea că părăsirea unui spaţiu editorial este mai puţin traumatizantă decât cea a unui spaţiu vital. În ambele cazuri se naşte o dragoste pentru original din cenuşa dizgraţioasă a dragostei pentru ceea ce nu conteneşte să înşele, dovedindu-şi ingratitudinea. Suntem stimulaţi să *vizităm* şi, uneori, chiar să *rămânem*.

În acest caz, mai avem dreptul să ne mirăm *mâine* dacă vom fi puşi în situaţia de a combate un concetăţean rămas acasă pentru a primi oaspeţi insalubri, convins că a depistat, din aspectul pe care-l au la sosire, întregul context al regiunii de provenienţă? La limită, nu putem să nu ne gândim: ce scrisoare i-am putea trimite unui astfel de „prieten"? Cred că nu mai rămâne de făcut decât următoarea observaţie: aşa traduceri, aşa idei; aşa cărţi, aşa dezbateri. Astfel se perpetuează oferta *cu gust* de înalt şi tonuri de zarvă care răspunde modestei cereri de linişte şi adânc.

Notă: Încercând să găsesc respectivul articol din „Cotidianul", am intrat pe site-ul ziarului şi am dat căutare în arhivă pe anul 2006, cu următoarele cuvinte cheie „Liiceanu, Humanitas". Prima oară, articolele găsite erau sortate după cuvântul cheie „Romaero". A doua oară, după „agentia de plati si interventie pentru agricultura" (chiar aşa, fără diacritice). A treia oară am obţinut ceea ce voiam, dar m-am văzut silit să renunţ când, încercând să trec la a doua pagină de articole arhivate, am primit un şir de obiecte sortate după cuvintele cheie „job, eu". Cred totuşi că articolul se găseşte în arhiva ziarului şi un căutător mai norocos ar putea să dea de el.

BDD-A24235 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:34 UTC)